

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАҲРИРИЯТ ҲАЙЪАТИ:

Бош муҳаррир:

проф. **Набиев Д.Х.**

Бош муҳаррир ўринбосари

доц. **Холмирзаев Н.С.**

Масъул котиб

ф.ф.д. **Жумаев Т.Ж.**

Таҳририят ҳайъати аъзолари:

ф.ф.д. Бахриддинова Б.М.

проф. Бўриев О.Б.

проф. Ёзиев Л.Ё.

проф. Жабборов А.М.

проф. Кучбоев А.Э.

проф. Менглиев Б.Р.

проф. Нормуродов М.Т.

и.ф.д. Очилов А.О.

акад. Тожибоев К.Ш.

ф.-м.ф.д. Холмуродов А.Э.

проф. Чориев А.Ч.

фалс.ф.д. Чориев С.А.

пед.ф.д. Шодиев Р.Д.

ф.ф.д. Шодмонов Н.Н.

проф. Эркаев А.П.

проф. Эшов Б.Ж.

проф. Эшқобилов Ю.Х.

проф. Қурбонов Ш.Қ.

проф. Ҳакимов Н.Ҳ.

доц. Бердимуродов Э.Т.

доц. Камолов Л.С.

доц. Орипова Н.Х.

доц. Рўзиев Б.Х.

доц. Эшқораева Н.

доц. Ҳамраева Ё.Н.

2021

4(50)

ҚАРДУ ХАБАРЛАРИ

Илмий-назарий, услубий журнал

Муассис: Қарши давлат университети

Журнал Қашқадарё вилояти

Матбуот ва ахборот бошқармаси

томонидан 17.09.2010 йилда

№ 14–061 рақамли гувоҳнома

билан қайта рўйхатдан ўтган.

Мусахҳиҳлар: Д.Шодмонова

З.Кенжаева

А.Убоженко

Б.Турсунбоев

Саҳифаловчи:

Я.Жумаев

Навбатчи:

Т.Жумаев

Техник муҳаррир:

М.Раҳматов

Журнал Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий
аттестация комиссияси Раёсатининг
қарорлари билан **физика-математика,
биология, тарих, фалсафа,
сиёсатишунослик, филология ва
педагогика** фанлари бўйича докторлик
диссертациялари асосий илмий
натижаларини чоп этиш тавсия этилган
илмий нашрлар рўйхатига киритилган

Журнал 2009 йилда

ташқил этилган

Манзилимиз:

180003, Қарши, Кўчабоғ, 17.

Қарши давлат университети,

Бош бино.

Тел.: (97) 385-33-73, (99) 056-33-14,

факс: 221-00-56;

web-sayt: xabarlar.qarshidu.uz

E-mail: qarduxj@umail.uz

Telegram: t.me/Qardu_xabarlari

Йилига 4 марта

чоп этилади

Адрес редакция:

180003, Қарши, Кучабағ, 17.

Қаршинский госуниверситет,

Главный корпус.

Тел.: (97) 385-33-73, (99) 056-33-14,

факс: 221-00-56;

web-sayt: xabarlar.qarshidu.uz

E-mail: qarduxj@umail.uz

Telegram: t.me/Qardu_xabarlari

МУНДАРИЖА

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА

Dilmuradov N., Raximov A., Jabborov A. Iterations of Joukowski function.....	4
Jo‘rayev G‘.U., Musurmonova M.O. Suyuqlik bilan to‘yingan g‘ovak-elastik muhitning sferik qatlamida nostatsionar ko‘nlang to‘lqinlar jarayoni.....	8
Вардияшвили А.А. Определения теплотехнических свойств почвы в гелиотеплицах.....	14
Нормуродов Д.А. Формирование тонких пленок методом ионно-плазменного и ионно-лучевого нанесения.....	18
Мустафоева Н.М., Ташатов А.К., Худойкулов Ф.Ё. Гетероструктуры Si/NiSi ₂ /Si, полученных методом твердофазного осаждения.....	23

БИОЛОГИЯ

Rahmatullayev Y. Sh., Cho‘liyeva M.A. Maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarning makronutrientlar bilan ta‘minlanishi va ularning jismoniy taraqqiyoti.....	28
Қосимов З.З., Хожиматов О.К., Акбаров Ф.И., Қодиров У.Х., Омонов О.Э., Самиева Д.С. Китоб тумани тоғли аҳолиси фойдаланадиган доривор ўсимликларнинг микдорий этноботаникаси.....	32
Есемуратова Р.Х., Жабборов А.М., Омонов О.Э. Султон Увайс тоғи флорасида <i>Ranunculaceae</i> Juss. хилма-хиллиги ва тарқалиши.....	38
Хамраева Д.Т. Особенности строения соцветия редкого вида <i>Autumnalia innopinata</i> (Ariaceae Lindl.).....	42
Рахимов А.Л., Ёзиев Л.Х. <i>Hibiscus syriacus</i> L. ни вегетатив усулда кўпайтириш.....	46
Саматова Ш.А., Қобулов О.З., Катгабоева Г.С. Қизилдарё адир минтақаси флораси доривор ўсимликларининг оилалар бўйича тақсимланиши.....	48

ТАРИХ

Эрназаров А.Х. Фузор беклигида хунармандчилик ва савдо-сотик.....	54
Бегалиева М.О. Сурхон воҳаси тарихини ўрганишда даврий матбуотнинг ўрни (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари).....	56
Мўминов У. Қарши шаҳар дарвозалари тавсифи.....	60
Каримов Б.Д. Чироқчи беклиги тарихи.....	64
Yoziyev G‘.L., Xamrakulova G.Z. Janubiy Koreyaning “Yangi Shimoliy siyosat”i va O‘zbekiston bilan hamkorligidagi tutgan o‘rni.....	67
Каримова Н.И. Подъём в производстве специй и пряностей в годы независимости.....	73
Турсунов Р.Н. XX аср бошида миллий матбуотда Туркистон ўлкаси иқлими ва экологик ҳолатининг ёритилиши (“Садои Фарғона” газетаси мисолида).....	79
Abdalov U.M. Xorazm vohasi o‘zbeklari kiyim-kechaklarida qadimiy diniy e‘tiqodlar va zardushtiylik izlari.....	84

ФАЛСАФА

Ноғов Т.О. Alisher Navoiy borliq falsafasida vahdat ul-vujud masalasi talqini.....	88
Омонов Б. Экологик вазият глобаллашувининг намоён бўлиши шакллари.....	92
Намозов Б.Б. Хожа Муҳаммад Порсо қарашларида илм ва амал бирлиги масаласи.....	98
Тўракулов З.А. “Рақамли авлод”: инсон камолотига виртуал олам таъсири.....	103
Очилов У.Дж. Религиозный экстремизм: признаки, проявления и методы профилактики.....	107
Бекмуродова Г. Ижтимоий деструкция мазмуни ва хусусиятлари.....	111
Қаноатова Ф. Оилавий тарбиянинг ёшлар маънавиятини шакллантиришдаги ўрни.....	114
Норқобилов М. Ижтимоий капитал: мазмуни ва асосий хусусиятлари.....	116

таниш, билиш мумкин эмас. Зотан, Аллоҳнинг маърифати ўқиш билан ёки ривоят қилиш билан ҳосил бўлмайди. Фойдасиз илм офатларидан сақланиш, ниятнинг холислигига боғлиқ. Ўқитилган дарс, қилинган фатво, мунозаралар яхшиликка, охират саодатига ва Ҳаққа яқин бўлишига хизмат қилиши керак. Илмни ёйиш, шариатни баён қилиш, динни ҳимоялаш, илмни ҳирс ва тамаъ булғанишидан асраш керак, олимларнинг ҳалокатининг сабаблари шундандир.

Муҳаммад Порсо ўзининг “Фаслул-хитоб” асарида ўзи яшаган давр олимлари, уларнинг фазилатлари билан бирга иллатлари ҳақида ҳам ёзиб қолдирган:

Мазмунан таржимаси: (Н.Б.)

Дирҳам хирси олимларни олуда қилди.

Бу хўрлик уларга каззоблардан келмас.

Доду-ҳасрато билан умр тамом бўлди.

Ҳамон бу ўлик хирс қумсиз охирига етмайди.

Муҳаммад Порсо илмни қадрига етадиган, уни икки дунё саодати деб биладиган, халқ оғирини ўзига оладиган олимларни улуғлайди. Шунингдек, илмни хор қиладиганларга қарата: “Ким илмни олимларга мақтаниш, пастларга кўрсатиш учун ва унинг билан одамларни розилигини топишга қаратса, унга фақат дўзах авлодир”[1.255],- дейди.

Муҳаммад Порсо ўз фикрларини мустаҳкамлаш учун Абу Бакр Калободийнинг “ат-Таарруф” асаридан иқтибос келтиради: “банда тавҳид илмини ўргангандан кейин китоби суннат, ижмоъ, салафлар кўрсатган йўлга кўра шариат ҳукмларини ўрганишга интилиши лозим. Намоз, рўза ва бошқа фарзлар, муомала илмини билиши лозим. Савдо-сотик илмини ҳам таъбга яраша ўрганиш керак. Илм икки ҳаракат ўртасидадир. Уни ҳосил қилишдан олдин унга ҳаракат қилиш, ҳосил қилгач эса унга амал қилиш керак. Ўз нафсида нима нарса азизроқ бўлса ўша нарса талаб қилиш қаттиқроқ бўлади”[1.54].

Муҳаммад Порсо баён қилишича, кимки зоҳирий илмларни тўлиқ эгаллаб унга амал қилса, ботиний илмга ўтади. “Кимки ўзининг билган илмига амал қилса, Аллоҳ унга билмаган илмини беради”[1.54]. Зеро, киши илм билан ўз олдига қўйган мақсадларига эришади. Бунда, аввало, илмга амал қилишлик, илм ўрганишдан мақсад фақат моддий манфаатларни қондириш ёки шахсий ғаразларга эришиш эмас, балки маънавий эҳтиёжни қондириш ҳамдир. Қуръоннинг илк оятининг ҳам “Ўқи”, деб туширилганлиги инсониятга маърифат ва илм ўрганиш учун хитобдир.

Тасаввушунос олим Абдул-Кадыр Иса [2.288] ўзининг тасаввуфий тадқиқотларида сўфийларнинг илм ҳақидаги қарашларини ўрганиб уларни “Фардул-айн” (“Ҳар бир солиқнинг ўрганиши лозим бўлган илмлар”) ҳамда “Фардул-кифоя” (“Жамиятнинг ўрганиши ва амал қилиши учун лозим бўлган илмлар”)га бўлади.

Унинг фикрига кўра, “Фардул-кифоя” фикҳ, тафсир, ҳадис, ақида, ҳисоб, тиб илмларини ўрганишни тақозо қилади. Шунингдек, жамият аъзоларини алданиш, йўлдан оздиришдан қайтармайдиган илмлар, астрологик илмларни, кўз бойловчилик, фолбинлик таъқиқланган. Астрологик илмлар намоз вақтида қиблани топишга ва саҳролардан ҳаж учун кетаётганларга Каъбани топишида зарари йўқ.

Муҳаммад Порсо олимларни уч тоифага бўлади:

1. Зоҳирий илмларни эгаллаган олимлар.

2. Ботиний илм соҳиблари.

3. Зоҳирий ҳам ботиний илмдан хабардор олимлар.

Унинг фикрича, ҳам зоҳирий, ҳам ботиний илмларни эгаллаган олимлар камчиликни ташкил этади. Агар жаҳонда улардан бештаси бўлса, кўп. Бироқ ундай олимлардан бирининг баракаси ҳам оламнинг шарқу-ғарбига етарли бўлади. У ўша даврнинг кутби бўлади.

Муҳаммад Порсо Мустамлий Бухорийнинг “ат-Таъарруф” китобига ёзган шарҳидан иқтибос келтиради ва уни шундай баён қилади: илм ва илм олиш ҳамма неъматларни агар Аллоҳ кимга қийинчиликсиз берса, демак унинг тинчлиги молу-мулкининг эминлиги ё буларнинг ҳаммаси илоҳий неъматлардир. Илм азиз неъматдир. Икки дунёда илмдан улуғ неъмат йўқдир. Бу азиз неъмат (илм) ҳаракатсиз жон қуйдирмасдан қўлга кирмайди. Шариат

илмининг қўлга киритилиши қанчалар оғир бўлса, ҳақиқат илмини эгаллаш унданда қийинроқ бўлади.

Ҳақиқат илми меросий илмдир. Бу илм сулук ва нафс риёзати ахлоқни тузатиш, маърифат офатларидан, душман хийлаларидан, дунё фитналаридан огоҳ бўлган ҳолда риёзатдан ҳосил бўлган амаллар натижасидир. Дунёдан сақланиш, нафс аъзолари ёмонлигидан сақланиш, унинг атрофини ҳимоя қилиш, хатто бандага хотиралар мувоқабаси ва сирларни тоҳир (поклаш) имкониятидан туғилади.

Муҳаммад Порсонинг тасаввуфий қарашлари унинг фалсафий дунёқараши билан айниқса, инсон табиатини англаш ва унинг ихтиёр эркинлиги, уни илм эгаллаш ва унга амал қилиш муаммоларини ҳал этиш билан узвий боғлиқ бўлиб, булар унинг ижтимоий-ахлоқий таълимотининг ўзига хос ифодаси сифатида мутафаккир фалсафасининг кучли томонларини ўзида акс эттиради.

Муҳаммад Порсо қарашлари нафақат нақшбандия тариқати, балки ўз даври ва ундан кейинги тариқатлар ҳамда тасаввуф таълимотларига, Мовароуннаҳрда шаклланган тасаввуфий тафаккурга кўп томонлама таъсир кўрсатган. Чунки бу даврда мусулмон мамлакатлари ижтимоий-маданий ва маърифий алоқалари мустаҳкамланди. Маънавиятда ҳурфикрлик, билим, илм-фанга ҳурмат-эътибор ва унинг кадр-қимматини юксак баҳолаш устунлик қилди. Диний ва дунёвий илмлар узвий ҳолда ривож топди. Қадимги ҳинд, юнон ва бошқа халқларнинг илмий салоҳиятидан кенг фойдаланилди. Мовароуннаҳр олимлари илм-фан соҳасида бу мамлакатларнинг халқлари яратган кашфиётларни қунт билан ўргандилар ва ўзлари илм-фан тараққиётига катта ҳисса қўшдилар.

Шарқ мутафаккирлари “юнон риёзиёти, фалакиёти ва тиббиёт фанларининг асосларини емириб юбориб, алгебра ва тригонометрия, шунингдек, оптика фанларининг асосларини курдилар”[2.167].

Муҳаммад Порсо асарларини ўқиш уларни ўрганиш давомида унинг нафақат дин олими, тасаввуф шайхи сифатида, балки табиатшунос, инсоншунос, фақиҳ олим сифатида ҳам таниш мумкин.

Унингтаъкидлашича, илм ҳар бир ишнинг бошидир. Аллоҳ халқни турли қилиб турли рангларда яратди. Сўнгра ҳар бир нарсани ўзига лойиқ илмини берди. Илм билан инсон Роббийсини танийди. Илм билан Роббийсига ибодат қилади. Мана бу Мусо алайҳиссаломнинг Фиръавнга жавоби эди. Эй Мусо Роббингиз ким? Мусо алайҳиссалом айтдилар. Роббим шундай зотки, ҳар бир нарсани яратди ва ҳидоятлади, яъни халқ қилди ва уларни тўғри йўлга бошлади. Кимни яратган бўлса, унга имкон берди. Ҳидоят-тўғри йўл, бу-илмдирки, ўз Ҳаққидан ҳаммасига ҳамма нарсанинг илмини бериб, уларни ўзи сари ҳидоятлади. Илм “жумлатан” (яъни ҳамма нарсани ўз ичига олди).

Одамнинг Аллоҳнинг илмини билишга эҳтиёжи унинг нима учун яратилгани ҳисобичадир. Ҳар хил сўзларни кўчириш ва ривоятларни ёзиш, каломдан неча жилдини ёд олиш, ҳикмат, фалсафа, уламолар истилоҳлари ва ҳакимлар ҳикматларини билиш билан ҳали инсон олим бўлиб қолмайди.

Ҳар ким зоҳидлик, обидлик суратини қилиш билан Аллоҳнинг жалолу-жамолини кўрадиган бўлиб қолмайди. Жони «қудсий»га эга бўлиш керак, шунда “асмо” исмлар ва сифатлари маънолари нималигини билади. Ҳар қалбга Унинг сирлари иззат нури сиғмайди. Ҳар бир қулоқ Унинг жалоли “савти”нинг овозини эшита олмайди.

Муҳаммад Порсо фикрига кўра, илм ҳар кимга фаҳмининг софлигига яраша берилади. Ҳақиқатни англашда фаҳмининг софлиги, дилнинг поклиги муҳимдир. У ёзади: “олимларда тақводорлар виқори, муҳиблар ҳилми (юмшоқлиги) йўқ. Олимларда парҳезкорлик, ризо аҳлининг камтарлиги, муштоклар сурати, содиклар салобати, қайғулилар хижолати, куйганлар мувоқабаси, ошиқлар ҳисоб-китоби, орифлар маънавияти, ваҳдат туйғуси йўқ”[1.54].

Муҳаммад Порсо фикрича, олимларнинг ихлосманди, тўғри йўлдагиси ўз насибасига етади. Ихлоснинг оқибати шуки, Аллоҳ ихлосманд кишига шу дунёда хурсандлик ато қилади. Халқнинг дилида унга нисбатан ҳурмат уйғотиб, унинг обрўсини ошириб қўяди. Дунёни хор қилиб, унинг оёғи остига ташлайди. Қабрида унга улуғ розилик башорати берилиб, диди иситилади. Қабрини жаннат боғларидан бир боғ қилиб қўяди. Қиёмат аросатида уни азобдан,

ҳисобдан соғ-саломат асрайди. Саидлар, авлиёлар ва муқарраблар ёнидан жой беради. Агар мунофиқ, риёкор бўлса, унинг тескариси бўлади. Донишманд киши буни билади, илм амал учун эканини, уни сотиш учун эмаслигини ўйлаб англайди ва икки дунё бахтини топади. Дарҳақиқат, илмни эгаллаш ва унга амал қилиш энг муҳим шарт. Муҳаммад Порсонинг илм ва амал тўғрисидаги фикрлари диний тусда бўлса-да, у умумилм аҳли учун бир хил моҳиятга эга. Илм эгаси ким бўлишидан қатъий назар, ўзига берилган илмни зое қилмаслиги уни фойдали ишларга сарфлаши муҳимдир.

Муҳаммад Порсо шундай ёзади: “албатта Аллоҳ халқнинг ҳаммасини осмонлар ва ер аҳлидан қилганида ва уларга илм берганида, ўзини ўша илм билан улар биладиган қилганида ва ақл бериб, у ҳақда ўйлайдиган қилганида, ҳикмат бериб, унинг ҳузурда донишманд қилганида кейин халойиқдан ҳар бирини яна шунча ададда (сонда) яратганида, илмли, ҳикматли, ақлли қилганида, сўнгра уларга оқибатни кашф қилганида ва сирлардан хабардор қилганида ва уларга неъматларнинг ботинини билдирганида, уларга оқибатнинг ғаройиботи ва интиқомни билдирганида, дунё ва охиратдаги нозик оқибатлар махфийларидан воқиф қилганида, уларга хитоб қилиб ўзларига берилган мушоҳада ақл ва илм билан мулкни тадбирини қилинглари деганида, сўнгра уларга шу ишда ёрдам берганида, уларни қувватлаганида уларнинг тадбирлари сен ҳозир кўрадиган Аллоҳнинг яхши-ёмон, фойда-зиёндан иборат тадбиридан зиёда бўлмас эди. Пашшанинг қанотича бир зарра камаймасди. Мана бу таваккул қилувчилар мушоҳадасидир. Буни фақат олимлар ақл билан билдилар. Айтадиларки, Аллоҳнинг энг кичик махлуқлари пашша, дон ва уларнинг ҳар бирида уч юз олтмишта ҳикмат бор. Сўнгра ҳикматлар махлуқотнинг катталашуви баробарида зиёда бўлиб боради” [1.259]. Демак, заррадан коинотгача Ҳақ ҳикмати амал қилади. Яратилганларнинг катталашиб бориши ҳикматнинг кенгайиб боришига сабаб бўлади.

Муҳаммад Порсонинг асарлари кўпроқ диний-фалсафий ёки тасаввуфий тусда бўлса-да, ўзининг баён услуби қамраб олинган масалалар кўлами ушбу доирадан кенгрок аҳамият касб этади. Аллома ҳар бир масала ҳақида фикр юритар экан, уни ҳар томонлама илмий мушоҳада чиғириғидан ўтказишга, замондошлар ёки илк ўрта аср алломалари ижодида мазкур масалаларнинг ечимига алоҳида эътибор қаратади. Ҳар биридан иқтибослар келтириб, ўз хулосаларини баён қилади.

Муҳаммад Порсо “Фаслул-хитоб” асарида қуйидаги илмлар гуруҳини баён қилган: “иймон илми, ислом илми, эҳсон илми, айқон илми, дин илми, аён илми, айн илми, тавба илми, зуҳд илми, вараъ илми, тақво илми, ихлос илми, дил маърифати илми, нафсни тозалаш илми, дилни софлаш илми, илҳом ва ишоранинг фарқи илми, хитоб ва нидонинг фарқи илми, ҳ отиф ва Ҳақнинг калом илми, мушоҳада илми, мукошафа илми, тавҳид илми, тажаллийи сифот илми, тажаллийи зот илми, мақомот илми, аҳвол илми, қурб илми, буъд илми, вусул илми, фано илми, бақо илми, суқр илми, саҳв илми, маърифат” [1.56] илмлари ҳақида фикр юритади.

Муҳаммад Порсо қарашларида илм ва маърифат ўзаро алоқадорликда талқин этилади. Унинг фикрича, илмсиз маърифат, маърифатсиз илм бўлмайди. Маърифатсиз кишининг иши хатарлидир. Кишининг бир танни қатл қилиши, қанчалик хатарли бўлса, минглаб одамларни ўлдириб, минг дилни ҳалок қилиш унданда оғирроқдир. Олимнинг ўзи маърифат билан минг нарсдан бир нарсани билмаса, бошқаларга қандай маърифат улаша олади. Абдуллоҳ ибн Аббос айтдилар: бу уммат олимлари икки кишидир. Бир киши унга Аллоҳ илм берди, у одамларга сарфлади. У билан тамаъ қилмади ва уни пулга сотмади. Ана ўша олим ҳаққига осмонда қушлар, денгизда балиқлар, ер ҳайвонлари ва елкадаги икки фаришта киромин ва котибинлар дуо қиладилар. Қиёматда Аллоҳнинг ҳузурига улуг саййид ҳолатда келтирилади. Ҳатто даражаси элчи пайғамбарлардан юқори бўлади.

Яна бир кишига Аллоҳ дунёда илм берди, у бу илм билан Аллоҳнинг бандаларидан обрў сотиб олди, у билан тамаъ қилди. Қиёмат кунида у оғзида ўтли юган билан келтирилади. Қичқирувчи қичқиради мана бу фалон ўғли фалон Аллоҳ унга илм берди, у илмини тамаъга, пулга ва ўткинчи обрўга ишлатди. Аллоҳ уни халқнинг ҳисоб китоби тугагунича азоблаб туради.

Муҳаммад Порсо сўфийларнинг илмлари ҳақида алоҳида “Фаслул-хитоб” асарининг “Сўфийларнинг истилоҳлари ва уларнинг илмлари ҳақида” ги фаслида ўз қарашларини баён этади. Унинг фикрига кўра, бу нусратланган тоифа ўзаро ўрталарида ўзлари эътироф қилган истилоҳлари, иборалари ва узун-узун калималари борки, улар шу иборалар воситасида бир-бирлари билан сўзлашадилар. Лекин бу иборалар ўз ичига олаётган мазмунлар ва уларнинг моҳиятлари иборани кашф қилишдан ташқари ишора остига қирмайди. Чунки, қалблар очилиши ва сирларни кўришни фақат унга ўша аҳволга тушган ва бу мақомларга етган кимсаларгина биладилар.

Уларнинг илмлари кашф ва мушоҳада илмидир. Ҳифзий эмас, илоҳий илмдир. Уларнинг калимотлари ҳам ўз аҳвол ва камолотларига ярашади. Ҳеч бир тоифа йўқки, улар адиблардан, фақиҳлар ва бошқа гуруҳлардан бўлсин уларнинг фақат ўзлари тушунадиган истилоҳлари бор, буни фақат ўз аҳллари тушунади. Ёки тушуниш учун Аллоҳ унинг фаҳмини очган, тавфиқ ёр бўлган ва шу тоифага хос аҳллардан бўлган кишигина билади. Ким улардан ўрганса ва машойихларга хизмат қилса, улардан ҳақиқатловчи ҳикояларни варақласа, шу содиқ толиб уларнинг барча калимотларини тушунади.

Муҳаммад Порсо ёзади: Абу Абдуллоҳ шундай деди: “илм уч навдир. Аллоҳнинг илми, Аллоҳ ва унинг тадбир ва рубубияти илми, Аллоҳнинг буйруқлари илми. Тадбир илми бандалик (ибодат қилиш) бобига даҳлдор. Аллоҳ илми у қалблар бўстонида тилларда зоҳир бўладиган (вирдлар ва зикрлар) санодир” [1.264].

Муҳаммад Порсо фикрича, ҳужжат ва далиллар билан ҳақиқатлаш бу илмдур. Ўша ҳолатнинг айни ўзини туйиш завқдир. Тажриба ва эшитиш орқали чиройли гумон билан билиш бу иймондир.

Муҳаммад Порсо камтарлик ҳақидаги ўз фикрларини баён қилиб, олимларнинг камтарлиги инсон ва жамият учун муҳим эканлигини уқтиради. Унингча, кибр билан ужб (ажабланиш) подшоҳларда, бойларда, олимларда, қориларда кўпроқ бўлади. Буларнинг курашларининг боши тафаккурдир. Кибр ва ужбнинг ёмонлигини ўйлаб кўришдир. Чунки, кибрли ва ужбли инсон ҳамма дилларнинг душманидир. Улар такаллуф билан тавозеъ (камтарлик) қилсин. Шу камтарликда давом этиб, кибр ва ужбни ўзидан узоклатсин. Подшоҳларнинг камтарлиги бошқа, олимларнинг камтарлиги бошқа, порсоларнинг камтарлиги бошқа бўлади. Кибр ва ужб алоҳида ранг касб этади. Энг ёмон кибр қориларнинг ва порсоларнинг кибридир. Мунофиқлик ва риёнинг аломати шу бўладики, ихлосманд тоатда ҳамма халқдан камтарроқ бўлади. Ҳамма олам халқига меҳрибонроқ бўлади. Ҳаммадан юмшоқроқ бўлади. Юкни кўтарувчироқ бўлади. Зеро, бу маънолар илмининг ихлоси бўлади. Риёкор ва мунофиқ ҳаммага юк кўювчи бўлади. Юк ва ранжни ўзи тортувчи бўлмайди. Ҳаммадан ҳурмат ва тавозеъни кутувчи бўлади. Ушбу кибри бор инсон тавозеъли бўлолмайди. Булар ҳаммаси риё ва мунофиқлик сифатларидир. Қорилар ва порсолардан кейин дин уламоларининг кибри ёмон бўлади. Унинг белгиси шуки, илм ўрганиб ўзгаларга ўргатишда нақд фойдани ҳамма нарсдан устун қўядилар.

Одамлар камчиликларини ойна каби Ҳақ йўли толибларига равшан кўрсатиб беради. Халқнинг жафоси ўқини жону дилидан кўтаради. Ҳамма оламга ҳатто чумолига озор бермайди. Унинг белгиси шундай бўладики, илми иззатдан бўлади ва таълими ишончли рукн устун бўлади.

Муҳаммад Порсо уламоларнинг ҳам уч тоифа эканликларини таъкидлайди. Улар муфтийлар, музаккирлар ва қозилар. Муфтийлараҳли дарс вааҳли назар ва аҳли фатво ҳисобланади. Булар ҳам икки тоифадир. Улардан бири ҳам дил, ҳам тил олимидир. Уларда кўрқинч бор илм билан амал қиладилар. Фатво билан тақво қиладилар. Илм таҳсил қилиш ва уни ёйишни нажот ва охират даражалари қиладилар. Дунёнинг молу обрўсидан назарларини узадилар.

Иккинчиси, тил олими дил жоҳили бўлади. Унинг дилида Аллоҳдан кўрқинч ва умид қилиш бўлмайди. Илм ўргатиш ва ёйишда молу обрў топиш нияти бўлади. Халқ қабули ва мансаб топиш учун интиладилар. Уларнинг нафсу-ҳаволари ғолиб бўлади. Унинг илми нафсу-ҳавосига бўйсунди. Ҳар бир ишни нафс-ҳаво билан қилади. Илмига амал қилмайди.

Тақволи олимларга ҳасад қилади. Уларнинг кийимига кириб олиб, уларни бўҳтон қилади. Баҳсу-жадал мақомида олдинда туради. Ўзини фозил қилиб кўрсатади.

Хулоса қиладиган бўлсак, Муҳаммад Порсо ўз асарларида илмлар ва олимлар масалаларини кенг таҳлил қилган. Олимларнинг илмлари ва ўша илмларга амал қилишлари билан фойдали бўлиши мумкин;

Муҳаммад Порсо олимларни тоифаларга ажратиб, инсонлар учун, жамият ҳаёти ва ўзлари эгаллаган илмлари учун масъул эканликларини уқтирган;

Муҳаммад Порсо ўз даврининг олимларида тақводорлар виқори, муҳиблар юмшоклиги, парҳезкорлик, ризо аҳлининг камтарлиги, муштоклар сурати, содиклар салобати, қайғулилар хижолати, куйганлар муроқабаси, ошиқлар ҳисоб-китоби, орифлар маънавияти етишмаслигини танқид қилади ва уларни иймонга, адолатга, илмга хиёнат қилмасликка чақирган;

Муҳаммад Порсо қарашларига кўра, кишига Аллоҳ илм берса, у одамларга сарфласа, илм билан тамаъ қилмаса, уни пулга сотмаса, ўша олим ҳаққига осмонда кушлар, денгизда балиқлар, ерда хайвонлари ва елкадаги икки фаришта киромин ва котибинлар дуо қилади. У саййид даражасида бўлиб, ҳатто даражаси элчи пайғамбарлардан юқори бўлади;

Инсонга Аллоҳ дунёда илм берса, у илм билан Аллоҳнинг бандаларидан обрў сотиб олса, у билан тамаъ қилса, пул олса, Қиёмат кунда у оғзида ўтли юган билан келтирилади. Қичкирувчи қичкиради, Аллоҳ унга илм берди, у илмини тамаъга пулга ва ўткинчи обрўга ишлатди. Аллоҳ уни халқнинг ҳисоб китоби тугагунча азоблаб туради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Муҳаммад Порсо. Фаслул-хитоб. Қўлёзма. Таржима Н.Б. – Бухоро: Когон, Нақшбандия тарикати музейи фонди. Инв.42. 1331.-Б.47.
2. Абдул-Қадыр Иса. Истина Суфизма / перевел с арабского М.Р.Саадуев. –2- изд., исправ и доп. – М.: Издательский дом “Ансар”, 2004. – С. 288.
3. Бернал Ж. Наука в истории общества. – М.: ИИЛ, 1956. – С. 167.
4. Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. –Б. 69.
5. Фахриддин Али Сафий. Рашаҳот: (Оби ҳаёт томчилари). – Табдил ва сўнгсўз муаллифи М.Ҳасаний. – Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2003. – Б. 344.
6. Степанянц М.Т. Философские аспекты суфизма. – М.: Наука, 1987. – С. 46.
7. Абуханифа Н. Фикхи акбар. Египет, 2008. – С. 68.

Наирга фалс.ф.д. С.Чориев тавсия этган

“РАҚАМЛИ АВЛОД”: ИНСОН КАМОЛОТИГА ВИРТУАЛ ОЛАМ ТАЪСИРИ

Тўрақулов З.А. (Республика Маънавият ва маърифат маркази)

Аннотация. Мазкур мақолада “рақамли авлод”: инсон камолотига виртуал олам таъсири ҳақида фикрлар таҳлил қилинади. Шунингдек, мақолада инсоннинг ижтимоий-маънавий камолоти барча даврларда муҳим “мураккаб” жараён ҳисобланиб, бугунги кун одами ўзининг олдида жуда ҳам кўп талаблар қўйганлиги ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаоллик, илм, маънавий камолотга интилиш ўзаро боғлиқлик соҳа эканлиги борасидаги фикрлар илмий жиҳатдан таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: рақамли авлод, инсон камолоти, виртуал, ижтимоий, маънавият, авлод, жамият, дунёқараиш, ҳудуд.

Аннотация. В статье анализируются представления о «цифровом поколении»: влияние виртуального мира на человеческое развитие. В статье также проводится научный анализ идеи о том, что социальная и духовная зрелость человека является важным «сложным» процессом во все времена, и что современный человек предъявляет большие требования к себе, активности, знаниям, стремлению к духовной зрелости в социально-политических процессах.

Ключевые слова: цифровое поколение, человеческая зрелость, виртуальное, социальное, духовность, поколение, общество, мировоззрение, регион.

Annotation. The article analyzes the concept of "digital generation": the impact of the virtual world on human development. The article also provides a scientific analysis of the idea that social and spiritual

maturity of a person is an important "complex" process at all times, and that a modern person makes great demands on himself, activity, knowledge, striving for spiritual maturity in socio-political processes.

Key words: *digital generation, human maturity, virtual, social, spirituality, generation, society, worldview, region.*

Инсоннинг ижтимоий-маънавий камолоти барча даврларда муҳим бўлиб келган. Ҳозирги даврда эса бу ҳам муҳим, ҳам “мураккаб” жараён ҳисобланади. Мураккаблиги шундаки бугунги кун одами ўзининг олдида жуда ҳам кўп талаблар қўйган: ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаоллик, илм, маънавий камолотга интилиш, спорт билан шуғулланиш ва ҳақозалар. Инсонлардаги ушбу ўзига хослик ва ўхшашликлар нафақат ирқий мансублик балки маълум давр учун хослик билан ҳам боғлиқ. Даврлар учун мансубликлар ёки бошқача қилиб айтганда ўзаро боғлиқлик соҳа мутахассислари томонидан “авлодлар теорияси” деб аталади.

“**Авлодлар теорияси**” – дунёқараши, қизиқиши ва характери, кийиниш ва ўзини тутишидаги ўхшашлик ва ўзига хослик асосида маълум бир даврга (туғилган йили ҳисобидан) тегишли инсонларни алоҳида қатлам сифатида ажратиш ҳақидаги теория ҳисобланади¹. Авлодлар теорияси фанда илк бор 90-йиллар бошида Нэйл Хоув ва Уильям Штраус томонидан қўланилган. Улар бир биридан бехабар ҳолда маълум давр авлодлари ўртасидаги ўзаро тушунмовчилик сабабларини тадқиқ этишган ва бир авлодга тегишли бўлган кишилар ўзининг турмуш шароити, кундалик юмушлари, қизиқишлари, атрофидаги сиёсий ва технологик ҳаётнинг таъсири сабаб бир-биридан тубдан фарқ қилади деган ғоя асосида ушбу теорияни ишлаб чиқишган. Икки тадқиқотчи ҳаммуаллифлигида ёзилган “Generations” – “Авлодлар” ва “The Fourth Turning” – “Тўртинчи инқилоб” асарларида Америка жамияти одамлари дунёқарашида бўлган ўзгаришларни ўзида аск эттирган ва бугунги кунда ҳам ўз кучини йўқотмаган “авлодлар теорияси” илк бор қўлланилган. Асарда жамиятнинг ривожланиш даврида бир-бирини ўрнини эгаллаб келган 4 та асосий авлод мавжуд деган хулоса берилган. Булар: “йўлбошчиларлар/идеалистлар”, “кўчманчилар/фаоллар”, “қаҳрамонлар/келишувчилар”, “рассомлар/кўникувчилар”².

Н.Хоув ва В.Штраус фикрича инсон характери ва дунёқараши 12-14 ёшгача яшаган муҳит ва тарбияланган шароитига боғлиқ бўлади. Чунки айнан шу ёшларда ҳар бир шахсда инсоний кадриятлари ва дунёқараши шаклланади ва бу дунёқараш бутун умри давомида ўзгармайди. Авлодлар алмашинуви тахминан ҳар 20 йилда ўзгаради. Бу цикл 4 авлод давом этиб, ҳар 80 йилда характер ва кадриятлари цикл бошидаги биринчи йилгига ўхшаш бўлган бешинчи авлод (янги цикл) шаклланади. Соҳа мутахассисларининг таъкидлашича, бугунги кунда жамиятимизда бешта авлод вакиллари мавжуд³:

–“Z авлод” вакиллари: 1996 йил ва ундан кейин туғилганлар

–“Y авлод” вакиллари: 1981-1995 йилларда туғилганлар

–“X авлод” вакиллари: 1965-1979 йилларда туғилганлар

–“Бэби-бумер”лар: 1946-1964 йилларда туғилганлар

–“Анъаначи”лар: 1945 и ундан олдин туғилганлар.

Россиялик тадқиқотчилар Г.Солдатова ва Е.Рассказова ушбу теория америкалик олимлар томонидан америка жамияти учун ишлаб чиқилганини, шунинг учун ҳам бошқа давлат ҳамда жамиятлар учун тўғри келмаслигини ўз ишларида таъкидлаб ўтишган⁴.

¹ Giancola F. The generation Gap: More Myth than Reality // Human Resource Planning. 2006. # 29 (4).

² Нечаев В., Дурнева Е. “Цифровое поколение”: психолого-педагогическое исследование проблемы // Педагогика. 2016, №1.

³ Қаранг: Лавада Ю. Поколения XX века: возможности исследования // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальный перемены. 2001. №5 (55); Гаврилюк В., Трикоз Н. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации// Социологические исследования. 2002. №1.; Шамис Е., Аншипов А. Теория поколений // Маркетинг. Менеджмент. 2007. – №6.

⁴ Солдатова Г. У., Рассказова Е. И. «Цифровой разрыв» и межпоколенческие отношения родителей и детей // Психологический журнал, 2016. Т. 37. – № 5. – Б. 44-54.